

მერაბ კალანდაძე

დიმიტრი უზნაძე „ხუთ კარბ იმპერატორზე“

დიმიტრი უზნაძის წვლილი ისტორიულ მეცნიერებაში, დიდი ხნის განმავლობაში, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით, ჩრდილში რჩებოდა, თითქოს გადაფარა მისმა ტრიუმფალურმა წარმატებებმა მეორე, სულ სხვა დარგში, ფსიქოლოგიის სფეროში და ფართო საზოგადოებისთვის შედარებით ნაკლებად იყო ცნობილი. იკვეთება საინტერესო პრობლემა – დიმიტრი უზნაძე და ისტორიული მეცნიერება. ამიტომ მას პირობით უცნობი დიმიტრი უზნაძე შეიძლება ვუწოდოთ. ამგვარი ინდიფერენტული დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა, აშკარად სცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული უძევს საფუძვლად. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ის 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმატებებისადმი, საბჭოთა პერიოდში არსებული, ნეგატიური დამოკიდებულების გამოძახილს წარმოადგენს. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ამით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ისტორიკოსები ამ თემაზე ხმის ამოღებას ვერ ბედავდნენ და დუმილით უვლიდნენ მას გვერდს. საბჭოთა პერიოდში ეს ტაბუდადებული თემა იყო და მასზე საუბარი პოლიტიკური სიბეცის ტოლფასი გახლდათ. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. ამგვარი მიდგომა ძალზე იდეოლოგიზებული და პოლიტიზებული იყო [12; 5.247-267; 9.161-171].

წინამდებარე ნაშრომი, როგორც სათაურიდანაც კარგად ჩანს, ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და მიზნად ისახავს გამოარკვეოს, თუ როგორი შეიძლება ყოფილიყო დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობისადმი. ესენია: ნერვა (96-98), ტრაიანუსი (98-117), ადრიანუსი (117-138), ანტონინუს პიუსი (138-161) და მარკუს ავრელიუსი (161-180). ფაქტობრივად, საქმე ეხება ანტონინუსების დინასტიის მმართველობას. ამ კუთხით საკითხის განხილვა საინტერესოა და აქტუალურად მიგვაჩნია. ის საშუალებას მოგვცემს კიდევ ერთი ნაბიჯი გადავდგათ წინ ისტორიულ მეცნიერებაში დიმიტრი უზნაძის მიერ შეტანილი წვლილის გაცნობიერების საქმეში. შევავსებთ ამ სფეროში ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ კიდევ ერთ სუფთა ფურცელს და თეთრი ლაქები კიდევ უფრო ნაკლები დარჩება. აქვე დავძენთ, რომ ეს საკითხი საგანგებო კვლევის საგანი ჯერ არ გამხდარა.

ჩვენ შევიმუშავეთ საქართველოში მსოფლიოს ისტორიის, მათ შორის, ცხადია, ძველი მსოფლიოს ისტორიის, შესწავლის სრულიად განსხვავებული მიდგომა, რომელიც საბჭოთა წარმოდგენის საპირწონედ მოიაზრება. საბჭოთა თვალსაზრისი იყო უაღრესად ცალმხრივი და ტენდენციური. არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნია. ძალზე ხისტად მიგვაჩნია, ძირშივე მცდარია და, რაც ყველაზე მთავარია, ანტიეროვნული და არაპატრიოტულია. ჩვენ ვცადეთ გავგესწორებინა ეს შეუსაბამობა და აღნიშნული საკითხის განხილვა პოლიტიკური განსჯის სფეროდან აკადემიური მსჯელობის საგნად გვექცია. ეს უკვე სულ სხვა მიდგომა იყო. სულ სხვა აქცენტები დავსვით, სულ სხვა ღირებულებები დავსახეთ უფრო პრიორიტეტულად. განსხვავებული მიდგომის მთავარი კვინტესენცია, დედააზრი, იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ სიმძიმის ცენ-

ტრი საბჭოთა რეალობიდან, ამ დარგში 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წვლილზე გადავიტანეთ, რომელიც საბჭოთა წლებში სრულიად უმართებულად იქნა მივიჩნეული. ფაქტობრივად, ელიმინირებული, ამოღებულ იქნა ამ დარგის წარსულიდან. გაქრა, გაუჩინარდა, თითქოსდა არც კი არსებობდა. მივიჩნევის სქელ ნისლში გაეხვია. ჩვენმა მსჯელობამ აშკარად გამოკვეთილი პოლემისტური მუხტი შესძინა და მიზნად ისახავს მეცნიერულად, არგუმენტირებულად გააბათილოს მთელი რიგი საბჭოთა სტერეოტიპები და შტამები, რომელმაც მყარად მოიკიდა ფეხი ქართული საზოგადოების ცნობიერებაში. მითებს რეალობა ამსხვრევს. ფიგურალური გამოთქმა, რომ გამოვიყენოთ ყველა სიკეთე, საბჭოთა სინამდვილესთან როდი ასოცირდება. (4) წინამორბედების წვლილის დაკნინების ხარჯზე ხდებოდა საბჭოთა რეალობის განდიდება. ამჯერად ვცადეთ ეს განსხვავებული მიდგომა გაგვევრცელებინა საქართველოში „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის გაშუქებაზე. ეს ამ დიდი პრობლემის – ძველი მსოფლიო ისტორიის შესწავლა საქართველოში – ერთ-ერთი საინტერესო შემადგენელი კომპონენტია.

არსებობს იმისი დიდი ალბათობა, რომ, თუ არა პოლიტიკური კატაკლიზმები, ეს გზა გაგრძელდებოდა და დაწყებულ საქმეს ბოლომდე მიიყვანდნენ, მაგრამ რეალობა სულ სხვაგვარი აღმოჩნდა. 1921 წელს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ქართული ისტორიოგრაფია იძულებული გახდა არჩეული გზიდან გადაეხვია და მისი განვითარება სულ სხვა მიმართულებით წარიმართა, რომელიც თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინგადადგმულ ნაბიჯად, ძნელია მივიჩნიოთ.

აღნიშნული საკითხით დაინტერესების დაწყება 1921 წელს საქართველოს გასაბჭოებით დაგვიანებულად მიგვაჩნია, გარკვეული კორექტივების შეტანას მოითხოვს და დაზუსტებას საჭიროებს. საქართველოში ძველი მსოფლიო ისტორიის

შესწავლის საქმეში საეტაპო მოვლენად 1918 წლის 8 თებერვალს, დიდი ივანე ჯავახიშვილის მიერ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახსნა და 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება გვევლნება. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს იმ ხანებში განხორციელებული პირველი ღონისძიებები. დაიწყო მუშაობა ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებზე. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო პატარა საქმე. იმჟამინდელი ქართული რეალობის ფონზე ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო და ამაზე თვალის დახუჭვა, როგორც ეს ხდებოდა საბჭოთა წლებში, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა.

1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ თავისი წვლილი შეიტანა და შეეცადა შეძლებისდაგვარად წაენია წინ ძველი მსოფლიო ისტორიის სწავლება, შესწავლა, პოპულარიზაცია. ეს ფაქტია და მას სხვადასხვა ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს, მაგრამ ამას ვერავინ უარყოფს. ეს, ჩვენი აზრით, სწორი არ იქნება. აღნიშნული პერიოდის და ამ სახელმძღვანელოების მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ ამაში უნდა მდგომარეობდეს. ასეთი იყო რეალობა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლებას ეკალივით ესობოდა თვალში, გულს უკლავდა და ყოველნაირად ცდილობდა როგორმე ამოეშალა ქართული საზოგადოების ცნობიერებიდან, მაგრამ ამოდ დაშვრნენ, სრული ფიასკო განიცადეს. საბჭოთა წარმოდგენა გაკოტრებულია, ჩამოიშალა.

როგორც ირკვევა, ამ საკითხში თავისი საქმიანობა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიას ნულიდან, ცარიელი ნიადაგიდან კი არ დაუწყია, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ, არამედ გარკვეული ტრადიცია არსებობდა, რომლის მიჩქმალვას, მიჩუმათებას სულ ტყუილად ცდილობდნენ.

დაბოლოს შევეხებით კიდევ ერთ საინტერესო და აქტუალურ თემას. საქართველოში აღნიშნული საკითხის გაშუქების საერთო სურათი და პერიოდიზაცია, უმთავრესად, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით, გამრუდებულ იქნა და ამ საკითხის ადეკვატურ სურათს ვერ გვიხატავს. ჩვენ ვცადეთ გაგვესწორებინა ეს შეუსაბამობა და დავაზუსტეთ ეს საკითხი. სულ სხვა აქცენტები დავსვით. საქართველოში აღნიშნული საკითხით დაინტერესება პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დაიყოს, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა, ამჟამად სცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია. ეს კარგი ცხოვრებით არ ყოფილა განპირობებული და მასში, პირველ ყოვლისა, XX საუკუნის საქართველოს ძნელბედობის ანარეკლი მოჩანს. ჩვენ ვცადეთ აღნიშნული საკითხის გაშუქება აკადემიურ ჩარჩოებში დაგვებრუნებინა. ეს გახლავთ საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომის რეანიმაციის მცდელობა. განსხვავებული მიდგომის არსი სწორედ ამაში მდგომარეობს.

1. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობით დაინტერესება 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში.
2. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის პოპულარიზაცია საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1921-1991).
3. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის გაშუქება პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ის იწყება 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი და დღესაც გრძელდება [3. 48-49; 4].

საქართველოში „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობით დაინტერესება, ვფიქრობთ, სულაც არ ატარებდა ისეთ ერთგვაროვან, სწორხაზოვან ხასიათს, როგორც ეს საბჭოთა პერიოდში ესახებოდათ. მან საინტერესო მეტამორფოზი განი-

ცადა, რომელიც უფრო ზიგზაგისებურად, სპირალისებურად წარმოგვიდგენია.

ვფიქრობთ, არსებობს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ თავდაპირველად „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მოღვაწეობის გაშუქების დროს ქართული ისტორიოგრაფია სწორი, მეცნიერული გზით მიდიოდა და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობას დადებითად ეკიდებოდა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ მათ კარგად ჰქონდათ გათავისებულები ისტორიაში პიროვნების როლის მნიშვნელობა. არსებითად შეიცვალა ვითარება საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ. პრიორიტეტული ხდება ამ თემის გაშუქება ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის პოზიციებიდან. მნიშვნელოვანწილად ამით იყო განპირობებული, რომ თავდაპირველი დადებითი დამოკიდებულება ჩაანაცვლა შედარებით უფრო ხისტმა მიდგომამ, რაც ისტორიაში პიროვნების როლისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულების გამოძახილი იყო. მეფეების მოღვაწეობას საბჭოთა ისტორიოგრაფია უყურებდა, როგორც კლასობრივი მტრის საქმიანობას. პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს დაძლიოს ძალით თავსმოხვეული, ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის გავლენა და დაუბრუნდეს და განავითაროს თავდაპირველი ღირებულებები.

„ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობით დაინტერესება შეუქცევად ხასიათს იძენს არა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ, არამედ გაცილებით უფრო ადრე, ჯერ კიდევ 1918-1921 წლებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს. ამ თვალსაზრისით, ყურადღებას იპყრობს იმ წლებში განხორციელებული პირველი ღონისძიებები. დაიწყო მუშაობა ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებზე. ამ საკითხში სერიოზულ თვისებრივ, ხარის-

ხობრივ ცვლილებებს ადგილი აქვს არა საბჭოთა პერიოდის ქართულ რეალობაში, როგორც ამას გვიმტკიცებდნენ საბჭოთა ხანაში, არამედ გაცილებით უფრო ადრე. 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გამოსული ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს [4. 5].

* * *

ანტონინების დინასტიის მმართველობის ხანა რომის იმპერიის ისტორიაში ერთ-ერთი საუკეთესო პერიოდი იყო. თანამედროვენი მას „ოქროს საუკუნეს“ უწოდებდნენ. ამიტომ, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ვცადოთ გამოვარკვიოთ, თუ როგორ არის გაშუქებული დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში ანტონინების დინასტიის, კონკრეტულად კი „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობა. მას ქართული კონტექსტი გააჩნია. ეს სიახლეა და როგორც უკვე ითქვა, ამ საკითხის გაშუქების პირველ მცდელობად გვევლინება.

განსაკუთრებით მტკიცნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ჩვენი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა მეტად მოკრძალებულად გამოიყურება და საკმაოდ მწირია. ეს გახლავთ დიმიტრი უზნაძის სკოლის სახელმძღვანელო ძველი რომის ისტორიაზე. თავის სახელმძღვანელოში დიმიტრი უზნაძე, ბუნებრივია, ეხება ანტონინების დინასტიის, კერძოდ კი „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობას. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ საკმაოდ ცოტაა და საკმარისი არ უნდა იყოს. სასურველი იქნებოდა ამ საკითხზე გაცილებით უფრო ვრცელი ინფორმაცია გვექონდეს, ვიდრე ერთი სკოლის სახელმძღვანელოა [6. 90-95]. მაგრამ სხვა გამოსავალი არაა, იმ მასალას უნდა დავჯერდეთ, რაც გაგვაჩნია, მისდამი სკეპტიკური დამოკიდებულება უად-

გილოა. ეს ხელს შეუწყობს საბჭოთა მიდგომის რეანიმაციას. ეს კი მიუღებლად მიგვაჩნია.

დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება „ხუთი კარგი იმპერატორისადმი“, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალე უნდა იყოს. ის იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობას დადებითად აღიქვამს.

უზნარესად, სასურველი იქნება შევიმუშაოთ სწორი კრიტიერიუმი. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს და დაგვეხმარება აღნიშნულ საკითხზე ადეკვატური წარმოდგენის შექმნაში. აქ, რა თქმა უნდა, მკაცრი მეცნიერული კრიტერიუმი საზომად არ გამოდგება. ამჯერად, ასეთ მაღალ მიზნებს არც არავინ ისახავდა. საქმე შეეხება სასკოლო სახელმძღვანელოს დაწერას. მის წინაშე გაცილებით უფრო მოკრძალებული ამოცანა იდგა. მან მოკლედ, ლაკონურად უნდა გააცნოს მოსწავლეებს „ხუთი კარგი იმპერატორის“ საქმიანობა. ის, უზნარესად, აღნიშნული საკითხის პოპულარიზაციას ითვალისწინებდა და მკვეთრად გამოკვეთილი შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნდა. ამ კულტურტრეგერულ მისიას, შეიძლება ითქვას, მან ურიგოდ როდი გაართვა თავი. მთავარი სწორედ ეს იყო. ამ თემაზე მისი მსჯელობის მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ ამაში უნდა მდგომარეობდეს.

ამ მარტივი, გულუბრყვილო მსჯელობის განსჯა დღევანდელი გადასახედიდან მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს, ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. მას წმინდა შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და ქართულ საზოგადოებას, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მოსწავლე ახალგაზრდობას, კარგად დააკვალიანებდა და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობაზე ზოგადი წარმოდგენის ჩამოყალიბებაში დაეხმარებოდა. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და იმჟამინდელი ქართული რეალობის ფონზე წინ გადადგმული ნა-

ბიჯი იყო. საქმე გვაქვს საქართველოში „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის გაშუქების პირველ თუ არა, ერთ-ერთ პირველ მცდელობასთან. ეს დიმიტრი უზნაძის წარმატება იყო და ამის წაყრუება, გვერდის ავლა, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა.

ჩვენს მიზანს შეადგენს გამოარკვიოს, თუ როგორ არის ეს საკითხი გაშუქებული სასკოლო სახელმძღვანელოში. ჩვენ ვცდილობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის ძლიერი და სუსტი მხარეები გამოვარკვიოთ და შეძლებისდაგვარად შევეცადოთ ავხსნათ მისი გამომწვევი მიზეზები.

აქვე უნდა შევეხოთ ერთ, ჩვენი აზრით, საინტერესო ნიუანსს, რომელიც აღნიშნულ საკითხზე კიდევ უფრო სრულყოფილი, ამომწურავი წარმოდგენის ჩამოყალიბებაში დაგვეხმარება. როგორც ჩვენ გვგონია, დიმიტრი უზნაძე „ხუთი კარგი იმპერატორის მმართველობაზე“ იმაზე გაცილებით უფრო უკეთესად იქნებოდა ინფორმირებული, ვიდრე ეს სასკოლო სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთიდან შეიძლება ჩანდეს. ამ შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, საქმე გვაქვს ამ თემაზე მისი ცოდნის ფრაგმენტებთან, რისი შეტანაც სახელმძღვანელოში მიზანშეწონილად ცნო.

უწინარესად, სასურველი იქნებოდა გამოვარკვიოთ ორი პრინციპული საკითხი. ამას აქვს მნიშვნელობა და დაგვეხმარება კარგად გავერკვეთ ამ საკითხზე დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის ავტორიანობაში: 1. როგორი იყო დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობისადმი; 2. რამდენად ინფორმირებული იყო დიმიტრი უზნაძე ამ საკითხზე.

დავინწყოთ პირველით. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობისადმი დიმიტრი უზნაძის დადებითი დამოკიდებულება ყოველგვარ ეჭვს გარეშე უნდა იყოს, პირდაპირ ზედაპირზე ძევს და, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალეა. აქ აისახა სახსე-

ბით რეალური ვითარება. ამ შემთხვევაში ის იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობას დადებითად აღიქვამს. ამგვარი მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა. ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და სავსებით შეესატყვისებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ისტორიოგრაფიის მკაცრ მოთხოვნებს და ევროპულ, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ისტორიოგრაფიის ექოდ გაისმა. ის ორი მიზეზით შეიძლება ყოფილიყო განპირობებული.

ა. როგორც ჩანს, დიმიტრი უზნაძეს მოსწონდა მათი მისწრაფება მშვიდობის და წესრიგის დამყარებისაკენ – „სტაბილიზატორი იმპერატორები“. ეტყობა, „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობა ახლოს იყო მის პოლიტიკურ იდეალთან. „ხუთი კარგი იმპერატორის მმართველობისადმი დიმიტრი უზნაძის სიმპათიის გასაღები სწორედ აქ უნდა ვეძიოთ;

ბ. მეორე მიზეზი თეორიული ხასიათის უნდა ყოფილიყო. დიმიტრი უზნაძეს კარგად აქვს გაცნობიერებული ისტორიაში პიროვნების როლი. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ საქმიანობისადმი დიმიტრი უზნაძის კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება ამის გამოძახილი უნდა ყოფილიყო.

არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ დიმიტრი უზნაძე კარგად უნდა ყოფილიყო ინფორმირებული და საკმაო ჩახედულებას ამჟღავნებდა „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის ძირითად პერიპეტიებში. ამაში გასაკვირი არც არაფერია. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ეს ემპირიული, ფაქტობრივი მასალის ცოდნის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია.

ამრიგად, „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობისადმი სწორი მეცნიერული მიდგომა და ემპირიული, ფაქტობრივი მასალის ცოდნა, ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია.

* * *

ახლა მოდით კონკრეტულად განვიხილოთ დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება ანტონინების დინასტიისადმი, კერძოდ კი „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობისადმი. უზნაძესადა, უნდა აღინიშნოს, რომ იულიუს კლავდიუსების დინასტიის მმართველობისადმი დიმიტრი უზნაძის მკვეთრად გამოკვეთილი ნეგატიური მიდგომა ჩაანაცვლა ანტონინების დინასტიის, სახელდობრ კი, „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მოღვაწეობისადმი კეთილგანწყობილმა დამოკიდებულებამ. ეს ადვილი გასაგებია. დიმიტრი უზნაძეს კარგად უნდა ჰქონოდა გათავისებული, რომ იულიუს კლავდიუსების დინასტიისათვის დამახასიათებელი ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება, რომელიც თავის პიკს, მწვერვალს აღწევს კალიგულას და ნერონის ზეობის ხანაში, ანტონინების დინასტიისათვის აბსოლუტურად მიუღებელი იყო. მათი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა გამოირჩეოდა ზომიერებით და სავსებით შეესატყვისებოდა ქვეყნის ინტერესებს. ანტონინების დისანტიის და, კერძოდ, „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობით გამოწვეული დიმიტრი უზნაძის სიმპათიის გასაღები სწორედ აქ ძევს. როგორც უკვე ითქვა, დიმიტრი უზნაძე სავსებით იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობაზე დადებითი აზრის იყო. ის კარგად პასუხობდა მის პოლიტიკურ იდეალს. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის შეფასების დროს ის პროგრესულიბერალურ პოზიციებზე იდგა. დიმიტრი უზნაძის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ამას ის, ბევრი ევროპელი ისტორიკოსისაგან განსხვავებით, ანტონინების დინასტიის განდიდებად არ მიჰყვას. მათი მოღვაწეობის დადებითად შეფასება სწორედ უნდა გავიგოთ. ეს არ ნიშნავს ანტონინების დინასტიის პანეგერიკს.

96 წელს იმპერატორ დომიციანეს (81-96) გარდაცვალების შემდეგ, რომის იმპერატორი შეიქნა ნერვა. მისი ზეობის ხანაა 96-98 წლები, თუმცა თარიღი მითითებული არაა. ნერვას მმართველობისადმი დიმიტრი უზნაძის დადებითი დამოკიდებულება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს და ამ თემაზე მისი მსჯელობის პოზიტიურ მხარეს წარმოადგენს. ის ხაზს უსვამს, რომ ნერვამ 97 წელს იშვილა მარკუს უილპიუს ტრაიანუსი, რომელიც 98 წელს, მისი გარდაცვალების შემდეგ, შეიქნა იმპერატორი. მისი ზეობის ხანა იყო 98-117 წლები. სასურველი იქნებოდა ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვა თქმულიყო ნერვას რეფორმებზე [6. 91-92]. ეს, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნებოდა [7. 78. 11. 152-155].

იმპერატორ ტრაიანუსის (98-117) და ადრიანუსის (117-138) მმართველობისადმი მიძღვნილი მონაკვეთი სახელმძღვანელოში ერთ-ერთ საინტერესოდ მიგვაჩნია. დავიწყეთ ტრაიანუსით, რომლის მმართველობა პირველი იყო.

სახელმძღვანელოში საუბარია სამ საკითხზე: ტრაიანუსის დახასიათება, მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. ფაქტობრივად, ეს გახლავთ გეგმა, რომელიც სავსებით მისაღები უნდა ჩანდეს. სახელმძღვანელოში მასალა კომპაქტურადაა დალაგებული. მოსწავლეებს უადვილებს მისი მოღვაწეობის აღქმას, რაც, ცხადია, ძალიან კარგია და ამ თემაზე მისი მსჯელობის პლუსია.

დავიწყეთ ტრაიანუსის მმართველობის დახასიათებით, რომელსაც შეფასებითი მუხტი გააჩნია და ისტორიოგრაფიულ დატვირთვას იძენს. ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიმიტრი უზნაძე ტრაიანუსის მმართველობაზე საკმაოდ მაღალი აზრისაა. ვფიქრობთ, ეს შემთხვევითი არ იყო და, უწინარესად, ორ გარემოებასთან შეიძლება ასოცირდებოდეს. პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ეს გახლდათ მისი წარმატებული საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. მის მმართვე-

ლობასთანაა დაკავშირებული სახელმწიფოს შინაგანი განმტკიცება და მივიწყებული აქტიური საგარეო პოლიტიკის რეანიმაცია [7. 84-92; 11. 155-160]. მეორე მიზეზი თეორიული ხასიათისა უნდა იყოს და ისტორიაში პიროვნების როლის გაცნობიერებას უკავშირდება.

აი, რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში. „იგი შთამომავლობით ისპანელი პროვინციელი იყო როდესაც ნერვა გარდაიცვალა, რეინის ლეგიონების სარდლად ირიცხებოდა. ეს პირველი შემთხვევა იყო, რომ რომის იმპერატორად პროვინციელი აირჩიეს, მაგრამ რომს არ წაუგია. იგი არა მარტო პირველხარისხოვანი მხედართმთავარი იყო, არამედ შესანიშნავი ადმინისტრატორი და მიუდგომელი მოსამართლე აღმოჩნდა. მისი სახით რომს ხელახლა დიდი იმპერატორი მოველინა“ [11. 92]. აქ, ვფიქრობთ, ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია. მას ტრაიანუსი იმ ეპოქის ერთ-ერთ გამორჩეულ პოლიტიკოსად ესახებოდა და მის მოღვაწეობას დადებითი კონტექსტსში განიხილავდა. როგორც ხედავთ, ის ტრაიანუსს განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდა და მის მიმართ კომპლიმენტებს არ იშურებდა, მაგრამ მისი მოღვაწეობის დადებითი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და მასში მიუღებელს ვერაფერს ვხედავთ. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. ჩვენი აზრით, „ხუთი კარგი იმპერატორიდან“, დიმიტრი უზნაძე, შესაძლოა, ყველაზე უფრო მაღლა სწორედ ტრაიანუსს აყენებდა.

მეორე საკითხი, რომელზეც დიმიტრი უზნაძე მოკლედ ჩერდება თავის სახელმძღვანელოში, რა თქმა უნდა, ეს გახლავთ ტრაიანუსის საშინაო პოლიტიკა. მას ორი მხარე გააჩნია. ერთია როგორ აფასებდა დიმიტრი უზნაძე ტრაიანუსის საშინაო პოლიტიკას და მეორეა რამდენად ინფორმირებული იყო ის ამ საკითხში. ორივე ამ კითხვაზე პასუხი ერთმნიშვნელოვნად და-

დებითია. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთ დადებით მომენტს წარმოადგენს.

აი, რა წერია დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში: „ტრაიანუსის მთელი გულისყური წვრილ მესაკუთრეთა და ღარიბ-ღატაკთა კეთილდღეობის შექმნისკენ უნდა მიმართულიყო. წვრილ მესაკუთრეებს ის სახელმწიფო სესხს აძლევდა, ხოლო ამ სესხის პროცენტებს ის ღარიბ-ღატაკთა საკეთილდღეოდ იყენებდა. მსესხებელს პროცენტები თემისთვის უნდა ეძლიათ, რომელსაც ამ ფულით ღარიბ-ღატაკთა შვილების მოვლა და პატრონობა ევალებოდათ“ [10.92]. ტრაიანუსის „პატერნალიზმზე“, მამობრივ მზრუნველობაზე საუბარი, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული შეიძლება იყოს, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ მისი საშინაო პოლიტიკის დადებითი შეფასება სავსებით მისაღები ჩანს.

„ტრაიანუსი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა რომში მიუდგომელი სამართალი დაემკვიდრებინა. უმჯობესია ასი დამნაშავე სასჯელს გადაურჩეს, ვიდრე ერთი უდანაშაულო დაისაჯოსო – ამბობდა იმპერატორი და სასამართლო საქმეს ამ სიტყვებისა და მიხედვით აწარმოებდა“ [6.92]. როგორც ჩანს, ტრაიანეს დროს სიტყვა და საქმე ერთი იყო.

მაშ ასე, ტრაიანუსის საშინაო პოლიტიკის დადებითი შეფასება სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის კიდევ ერთ პლუსად გვევლინება.

მესამე საკითხი, რომელზეც დიმიტრი უზნაძე თავის სახელმძღვანელოში ჩერდება, ბუნებრივია, გახლავთ ტრაიანუსის საგარეო პოლიტიკა. საკითხი არის საინტერესო, ყოველთვის იპყრობდა ისტორიკოსების ყურადღებას და ტრაიანუსის განდიდების ერთ-ერთი სერიოზული ფაქტორი იყო.

ტრაიანუსის საგარეო პოლიტიკის დადებითი შეფასება და ემპირიული, ფაქტობრივი მასალის ცოდნა ამ თემაზე დიმიტრი

უზნადის მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. დიმიტრი უზნაძე იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას, რომ რომის საგარეო პოლიტიკის გააქტიურება სწორედ ტრაიანუსის სახელთანაა დაკავშირებული. მოვიყვანთ ვრცელ ამონარიდს დიმიტრი უზნაძის სკოლის სახელმძღვანელოდან: „საგარეო პოლიტიკაში ტრაიანუსის მოღვაწეობა კიდევ უფრო ბრწყინვალედ მიმდინარეობდა. ახლანდელი უნგრეთის ნაწილი, ტრანსილვანია, რუმინიაც მაშინ თრაკიის მკვიდრთა მონათესავე ხალხს, დაკიელებს ეკავათ, რომელნიც უკანასკნელ ხანებში რომაელთა დუნაის საზღვრებს მოსვენებას არ აძლევდნენ. საჭირო იყო ამ საშიში მტრის ალაგმვა, მაგრამ ამისათვის თვით დაკიელების მიწა-წყალზე შეჭრა იყო აუცილებელი. ტრაიანუსმა ორჯერ გაილაშქრა მათ წინააღმდეგ. გადალახა დუნაი და მთელი დაკია დაიმორჩილა. სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ადგილებში რომაელთა ახალშენები მოაწყო. გზები გაიყვანა და იქაური მადნეულობის დამუშავება დაიწყო. ყველა ამ ღონისძიებათა გამო რომის კულტურამ იქ იმდენად ფართოდ და ღრმად გაიდგა ფესვები, რომ ამ ქვეყნის დღევანდელნი მკვიდრნი, რუმინელები თავისი ენით და სახელწოდებით რომის ძლიერი გავლენის ცოცხალ მონმედ უნდა ჩაითვალოს. ეს მოხდა 106 წელს. ამავე წელს იმპერატორმა ახალი პროვინცია არაბეთი შემოიერთა.

მეორე დიდი ომი ტრაიანუსს აღმოსავლეთის უძლიერეს მტერთან, პართიასთან ჰქონდა, რომელთაც მაშინ სომხეთი ეჭირათ. ტრაიანუსმა არა მარტო სომხეთის დაბრუნება დაისახა მიზნად, არამედ პარტიის ძლიერების სრული დამხობაც. ომი დიდი წარმატებით მიმდინარეობდა. სულ მოკლე ხნის განმავლობაში რომის ჯარებმა სპარსეთის ყურეს მიაღწია. იმპერატორი ამ ომის დროს გარდაიცვალა“ [10. 92-93]. ხომ არ აჭარბებდა ის ტრაიანუსის საგარეო პოლიტიკურ წარმატებებს, რაც მისადმი დიმიტრი უზნაძის სიმპათიის გამოძახილი

შეიძლება ყოფილიყო? ვფიქრობთ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ ის ტრაიანუსის საგარეო პოლიტიკის სუსტ მხარეებზე ხმას არ იღებს.

თარიღებისადმი თავისებური მიდგომის ფონზე, ერთგვარ ბედნიერ გამოናკლისად გვევლინება ტრაიანუსის ზეობის თარიღის მითითება. აგრეთვე დაკიის და არაბეთის დაპყრობის თარიღები. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. სასურველი იქნებოდა მითითებული ყოფილიყო პართიასთან ომის თარიღი. ეს მოხდა 115-117 წლებში [7. 79-84; 11. 157-159].

სასურველი იქნებოდა ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით, სახელმძღვანელოში თქმულიყო ტრაიანუსის აღმოსავლეთ პოლიტიკაში იბერიის სამეფოს როლზე. ეს, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნებოდა. მას წმინდა შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნდა და მოწაფეებს ამის განხილვა, არსებობს დიდი ალბათობა, გულგრილს არ დატოვებდა, ინტერესს აღუძრავდა. შესაძლოა, ეს იმითაც ყოფილიყო განპირობებული, რომ ეს თემა იმ პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ სათანადოდ არ იყო გაშუქებული და ამიტომ მან თავი შეიკავა ამაზე საუბრისგან. კატეგორიულად არაფერს ვამტკიცებთ. ეს მხოლოდ ჩვენი ფრთხილი ვარაუდია [6. 45-63; 15. 359-364; 2. 315-316]. დიმიტრი უზნაძეს ტრაიანუსის საგარეო პოლიტიკა მისი წარმატებების კულმინაციად ესახებოდა, რამაც, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მისი სიმპათიები ტრაიანუსის როგორც მმართველის, პოლიტიკოსის მიმართ.

დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში ტრაიანუსის მმართველობის დასკვნით აკორდად გვევლინება მის აღმშენებლობით საქმიანობაზე ყურადღების გამახვილება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და სახელმძღვანელოში ტრაიანუსის მმართველობის გაშუქების კიდევ ერთ პლუსად გვევლინება. აი, რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელ-

მძღვანელოში: „ტრაიანუსის მოღვაწეობის ერთ-ერთ მხარეს მის მიერ რომის გამშვენიერება და სასარგებლო შენობათა აგებისათვის ზრუნვა შეადგენს. რომის უმშვენიერესი უბანი (კაპიტოლიუმსა და კვირინალს შუა) სწორედ მის დროს აივსო ხუროთმოძღვრების წარმტაცი ძეგლებით, რომელთა შორისაც ერთმა, ე.წ. „ტრაიანუსის სვეტმა“ ჩვენამდე მოაღწია (ტრაიანუსმა ეს დაკიის დაპყრობის სახსოვრად ააგო). იგი თეთრი მარმარილოსგან არის ნაკეთი და სიმაღლით 12 საჟენამდეა.¹ მისი ბარელიეფები, რომელიც დაკიელთა ომის სცენებს ასახავს, ამ ხალხის ყოფა-ცხოვრების შესასწავლად ძვირფას მასალას წარმოადგენს“ [10. 93].

ტრაიანუსის მმართველობის ამ საკითხით გასრულება ცოტათი უცნაურად გვეჩვენება. საქმე ის გახლავთ, რომ ის უფრო მეტად ასოცირდება ტრაიანუსის საშინაო პოლიტიკასთან, ვიდრე საგარეოსთან. ალბათ, გაცილებით უფრო უპრიანი იქნებოდა საკითხის კომპაქტურად დალაგება და მისი მიზმა არა საგარეო, არამედ საშინაო პოლიტიკასთან. ვფიქრობთ, ასე უფრო ლოგიკური იქნებოდა, მაგრამ დიმიტრი უზნაძემ სხვაგვარად გადაწყვიტა. ასეთი იყო მისი არჩევანი.

ამგვარად, დიმიტრი უზნაძის მიერ რომის იმპერატორ ტრაიანუსისადმი (98-117) დადებითი დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მისი მიზეზები, პირველ ყოვლისა, დიმიტრი უზნაძის მსოფლმხედველობაში ძევს. „ხუთი კარგი იმპერატორის“, მათ შორის ტრაიანუსის მოღვაწეობის შეფასებისას ის პროგრესულ-ლიბერალურ პოზიციებზე იდგა. ტრაიანუსის მმართველობა სავსებით შეესატყვისებოდა მის პოლიტიკურ იდეალს.

¹ 12 საჟენი გახლავთ 33 მეტრი. დიამეტრი 3, 7 მეტრია [12. 142].

შემდგომი იმპერატორი, რომლის მმართველობის მიმართ დიმიტრი უზნაძე ასევე გარკვეულ სიმპათიას იჩენს, არის ადრიანუსი (117-138). კონკრეტულად თარიღი მითითებული არ გახლავთ, მაგრამ ამაზე მინიშნება, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალე უნდა იყოს, რაც სკოლის სახელმძღვანელოებისათვის სავსებით საკმარისია. ნუ ვიქნებით ძალიან მკაცრები.

დიმიტრი უზნაძე, ბუნებრივია, შეეხება ადრიანუსის საგარეო და საშინაო პოლიტიკას. ადრიანუსის მმართველობის დადებითი შეფასება, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ ყოფილა და ორი გარემოებით შეიძლება იყოს გამოწვეული. დიმიტრი უზნაძეს მოსწონდა ადრიანუსის მისწრაფება, მშვიდობის დამყარება და წესრიგი, ქვეყნის ტერიტორიის თავდაცვის ორგანიზება. მეორე მიზეზი უფრო თეორიული ხასიათის უნდა იყოს და ისტორიაში პიროვნების როლის გაცნობიერებასთანაა დაკავშირებული. ამავე დროს, დიმიტრი უზნაძე კარგად უნდა იყოს ინფორმირებული და ადრიანუსის მმართველობაში საკმაოდ ჩახედულებას ამჟღავნებს, რაც ემპირული, ფაქტობრივი მასალის ცოდნის ლოგიკური შედეგია.

აი, რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში: „ჰადრიანუსი შთამომავლობით ისპანელი იყო. უშვილო ტრაიანუსმა იგი თავის მემკვიდრედ აირჩია. ჰადრიანუსი ნიჭიერი ადმინისტრატორი აღმოჩნდა და მთელი თავისი მოღვაწეობა იმპერიაში მშვიდობის დამყარებასა და განათლების გავრცელების საქმეს მოანდომა. თვითონ ჰადრიანუსი ძლიერ განათლებული კაცი იყო და, ცოდნის გაღრმავებით დაინტერესებული, მისი მიზნის განსახორციელებლად წესიერების და მშვიდობის დამყარება იყო აუცილებელი. ამიტომ მან ტრაიანუსის მიერ დაპყრობილ ადგილებზე, გარდა არაბეთისა, ყველაზე უარი განაცხადა, რათა ამ სახით შემცირებული იმპე-

რიის საზღვრები უკეთ გაემაგრებინათ. მას საჭიროდ აღარ მი-
აჩნდა ისედაც უზარმაზარი სახელმწიფოს საზღვრების გაფარ-
თოვება და მშვიდობის დასამყარებლად აუცილებლად თვლი-
და იმპერიის საზღვრები ისე გაემაგრებინა, რომ რომისთვის
ომის გამოცხადება ვერც ერთ მეზობელს ვერ გაეხედია. ამ მიზ-
ნით მან თითქმის ყველა საზღვარზე მიუვალი სიმაგრე ააგო.
იგი უზარმაზარ კედელს წარმოადგენდა, რომელსაც 300 კომ-
კი ჰქონდა. წინ ფართო და მაღალი თხრილი იყო გაყვანილი
(სიღრმით ოთხი და სიგანით ხუთ საუენზე მეტი) და უკან ჩვიდ-
მეტი გამაგრებული ბანაკი ჰქონდა მოწყობილი. იგინი მშვენიე-
რი სამხედრო გზებით იყვნენ ერთმანეთთან შეკავშირებულნი.
ასეთივე სანგრები ააგებინა ჰადრიანუსმა მდინარე რეინზე და
დუნაიზე“ [10. 93-94].

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ დიმიტრი უზნაძე
საუბრობს იმ პრინციპულ განსხვავებაზე, რომელსაც ადგილი
ჰქონდა ტრაიანუსის და ადრიანუსის საგარეო პოლიტიკას შო-
რის და დასძენს, რომ ტრაიანუსის აქტიური საგარეო პოლიტი-
კა ადრიანუსის დროს ჩაანაცვლა მშვიდობისმოყვარე კურსმა.
თუ ტრაიანუსის დროს მთავარი იყო საგარეო პოლიტიკა, ახ-
ლა, ადრიანუსის ხანაში პრიორიტეტული ხდება საშინაო პო-
ლიტიკა.

თავის სასკოლო სახელმძღვანელოში დიმიტრი უზნაძე,
ბუნებრივია, ყურადღებას მიაპყრობს იმპერატორ ადრიანუსის
საშინაო პოლიტიკას და ხაზს უსვამს მის მიერ განხორციელე-
ბული რეფორმების ისტორიულად პროგრესულ მნიშვნელო-
ბას. ადრიანუსის საშინაო პოლიტიკისადმი დიმიტრი უზნაძის
კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება ამის ლოგიკური შედე-
გია. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია [7.84-
92. 8. 160-167].

აი, რას ვკითხულობთ მის სასკოლო სახელმძღვანელოში:
„ამ იმპერატორის საშინაო პოლიტიკა ყველაფერში კაცთმოყ-

ვარეობის დაღს ატარებს. მან საგრძნობლად გააუმჯობესა მონების და დედაკაცების უფლებრივი მდგომარეობა, აკრძალა ადამიანის მსხვერპლად შეწირვის ჩვეულება ყველგან, სადაც იგი ჯერ კიდევ არ იყო მოსპობილი.

იმპერატორის კანცელარია, როგორც ვიცით, სასახლეში იყო მოთავსებული და იქ ლიბერტინები მსახურობდნენ. ჰადრიანუსმა იგი სახელმწიფო დანესებულებად გახადა და მოხელეებად ლიბერტინების მაგივრად, მხედრები დანიშნა. შეიცვალა „იმპერატორის საბჭოს“ შემადგენლობაც. ცნობილ სამართალმცოდნეთ და სენატორებს აქ მაღალი თანამდებობები მიეცათ. ამის გარდა, 131 წელს ჰადრიანუსმა რომის კანონების პირველი კოდიფიკაცია გამოაქვეყნა“ [10. 94].

ის საუბრობს იმპერატორ ადრიანუსის აღმშენებლობით საქმიანობაზე. „ცოდნის წყურვილის დასაკმაყოფილებლად ამ სიმაგრეების აგების თვალყურის სადევნებად ჰადრიანუსი იმპერიის ყველა კუთხეში მოგზაურობდა. თავისი 21-წლიანი მეფობის დროს 14 წელი მან ასეთ მოგზაურობას მოანდომა. სადაც კი მივიდოდა ეს საკვირველი იმპერატორი, თავის კვალს ყველგან ტოვებდა, რადგან თან მრავალი ხუროთმოძღვარი და ხელოსანი მუშა ჰყავდა, რომლებიც ყველგან სხვადასხვა შენობებს აგებდნენ: გალიაში, გერმანიაში, ბრიტანეთში, აფრიკაში, ისპანიაში, მცირე აზიაში, საბერძნეთში, სირიასა და მესოპოტამიაში. ყველგან შეხვდებით ჰადრიანუსის ძეგლთა ნანგრევებს.

რასაკვირველია, ამ მხრივ არც რომი შეადგენდა გამონაკლისს. ჰადრიანუსის აქაურ შენობათა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია უზარმაზარი მავზელეუმი, რომელიც დღეს სიმაგრედ არის გადაკეთებული. თუ რაიმე საყურადღებო ძეგლს შეხვდებოდა მოგზაურობის დროს, ჰადრიანუსი ყველას ამზადებინებდა და ყველაფერ ამას თავის ახლადაგებულ ვრცელ სასახლეში ინახავდა“ [10. 94]. შეიძლება ითქვას, რომ ამ თვალ-

საზრისით ის თავისი დიდი წინამორბედის, ტრაიანუსის საქმიანობის გამგრძელებლად მოგვევლინა.

ახლა, მოდით, მოკლედ შევჩერდეთ ადრიანუსის საგარეო პოლიტიკის გაშუქებაზე. ეს საინტერესო საკითხია. ჩვენი აზრით, დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში ადრიანუსის საგარეო პოლიტიკა გაშუქებულია გაცილებით უფრო სუსტად, მკრთალად. ამ ფონზე ერთგვარ ბედნიერ გამონაკლისად გვევლინება აჯანყება იუდაში. მითითებულია თარიღი 135 წელი [10. 435-491]. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის დადებით მხარედ მიგვაჩნია. მაგრამ ეს ძალიან ცოტაა. საკმარისი არ უნდა იყოს და იმპერატორ ადრიანუსის საგარეო პოლიტიკაზე სრულყოფილ, ამომწურავ წარმოდგენას როდი გვცალებს. აი, რა წერია დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში: „ამ კაცთმოყვარე იმპერატორს სიმკაცრეც ეხერხებოდა, როდესაც ეს საჭიროდ მიაჩნდა, როდესაც იერუსალიმში, სამხედრო ახალშენის მონყობის გამო, რომის წინააღმდეგ მთელი იუდეა აჯანყდა. ჰადრიანუსმა აქ ლეგიონები გააგზავნა და სამი წლის განწირული ბრძოლის შემდეგ ისეთ საშინელი შურისძიებით გაანადგურა ეს ქვეყანა, რომ ის მცირე ნაწილი ებრაელობისა, რომელიც სიკვდილს ან მონობას გადაურჩა, საბოლოოდ აქეთ-იქით მიმოიფანტა. 135წ. ქრისტე შობის შემდეგ“ [10. 94-95].

რა თქმა უნდა, სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოში ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით თქმულიყო ადრიანუსის პოლიტიკაზე ამიერკავკასიაში და ქართლის სამეფოს პოზიციაზე. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება მოსწავლეებისათვის, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ უნდა ყოფილიყო, წმინდა შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნდა და მოსწავლეებს ისტორიისადმი ინტერესს გაუღვივებდა. ამ თემის გაშუქება სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა, მხოლოდ მომგებიან ქულებს შესძენდა. რატომ

შეიკავა თავი დიმიტრი უზნაძემ ამის გაკეთებისგან ძნელი სათქმელია. კატეგორიულად არაფერს არ ვამტკიცებთ. მხოლოდ ჩვენს ფრთხილ ვარაუდს გამოვთქვამთ. შესაძლოა, ეს იმით ყოფილიყო განპირობებული, რომ ეს თემა XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ არ იყო სათანადოდ გაშუქებული. ამგვარი მიდგომა ისტორიოგრაფიაში არსებული რეალური ვითარების გამოძახილი იყო.

როგორც ცნობილია, ამ პერიოდში რომსა და იბერიის სამეფოს შორის, რომის იმპერატორ ადრიანუსსა და იბერიის მეფე ფარსმან მეორეს შორის ურთიერთობა გაუარესდა. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება მოწაფეებისთვის, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ უნდა ყოფილიყო [6. 55; 15. 360; 2. 314; 1. 139; 13. 132-134; 14. 125-127; 18. 329-330]. ამ თემაზე ის რატომღაც კრინტს არ ძრავს.

ამრიგად, როგორც ჩანს, დიმიტრი უზნაძე იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ თვალსაზრისს და იმპერატორ ადრიანუსის (117-138) მმართველობას დადებითად აღიქვამს. ამგვარი მიდგომა უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და ამ თემაზე მისი მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ზოგიერთი საკითხის გაშუქებამ გარკვეული უკმარობის გრძნობა დაგვიტოვა და შესიტყვების სურვილი გაგვიჩინა. პირველ ყოვლისა, ასეთად ადრიანუსის საგარეო პოლიტიკის გაშუქება მიგვაჩნია.

* * *

დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის გაშუქების დასკვნით აკორდად გვევლინება შემდგომი იმპერატორების – ანტონინუს პიუსის (138-161) და მარკუს ავრელიუსის (161-180) მმართველობაზე საუბარი. ჩვენი აზრით, დიმიტრი უზნაძის სასკო-

ლო სახელმძღვანელოში მათი მმართველობა გაშუქებულია შედარებით უფრო მკრთალად, სუსტად. თავად განსაჯეთ, ამ ორი იმპერატორის მმართველობას სახელმძღვანელოში დათმობილი აქვს სულ ერთი გვერდი. ეს, რა თქმა უნდა, ძალიან ცოტაა, საკმარისი არ უნდა იყოს და მათ მმართველობაზე სრულყოფილ, ამომწურავ წარმოდგენას როდი გვცალებს. ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს ფაქტის კონსტატაციასთან. ამგვარი მიდგომა, შესაძლოა, შემთხვევითი არ იყო და იმით შეიძლება ყოფილიყო განპირობებული, რომ დიმიტრი უზნაძე მათ წინამორბედ იმპერატორებზე – ტრაიანუსსა და ადრიანუსზე გაცილებით უფრო მაღალი აზრის იყო. ამ მოსაზრებას გააჩნია არსებობის უფლება და უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, თითქოსდა ის მომდევნო ორ იმპერატორზე – ანტონინუს პიუსზე და მარკუს ავრელიუსზე დაბალი აზრის უნდა ჩანდეს. სინამდვილეში ეს ასე არ იყო. ამიტომ ასეთი ნაბიჯი, ჩვენი აზრით, საკამათო შეიძლება იყოს.

როგორც ჩანს, დიმიტრი უზნაძე სავსებით იზიარებდა ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ შეხედულებას და ორივე იმპერატორზე, ანტონინუს პიუსზე და მარკუს ავრელიუსზე დადებითი აზრის იყო. დიმიტრი უზნაძის პოზიტიური განწყობილება სავსებით მისაღები უნდა ჩანდეს და ამ თემაზე მისი მსჯელობის პლუსია. ის ხაზს უსვამს ანტონინუს პიუსის პოლიტიკის მშვიდობიან ხასიათს.

აი, რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში: „ადრიანუსის შემდეგ იმპერატორი, თანახმად ჰადრიანუსის სურვილისა, ავრელიუსი ანუ ანტონინუს პიუსი გახდა. მისი 23 წლის იმპერატორობის განმავლობაში იმპერიის მშიდობიანობა არც არასოდეს დარღვეულა. იგი მუდამ კარგ განწყობილობაში იყო და თავისი კაცთმოყვარეობით ყველგან სახელი გაითქვა“ [10.95]. ანტონინუს პიუსისადმი დიმიტრი

უზნაძის კეთილგანწყობილი დამოკიდებულების მოტივები, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალე უნდა იყოს. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი დადებითი მხარეა.

ანტონინუს პიუსის მმართველობას დიმიტრი უზნაძე თავის სასკოლო სახელმძღვანელოში სულ ერთ აზრად, ექვს სტრიქონს, უთმობს. ეს, ცხადია, ძალიან ცოტაა. ანტონინუს პიუსის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა კადრში ვერ ხვდება და დიმიტრი უზნაძე მხოლოდ ანტონინუს პიუსის პიროვნების დახასიათებით შემოიფარგლება, რაც, ჩვენი აზრით, არ შეიძლება მივიჩნიოთ მისი მოღვაწეობის გაშუქების მცდელობად.

საინტერესოა ალინიშნოს, რომ იმპერატორ ანტონინუს პიუსის მმართველობის პერიოდში მკვეთრად შეიცვალა ურთიერთობა რომსა და იბერიის სამეფოს შორის. ადგილი აქვს ამ ურთიერთობის დათბობას [11. 57-69; 2. 321-327] ქართული კონტექსტის ჩართვა სასურველი იქნებოდა და მოსწავლეებს დააინტერესებდა, მაგრამ დიმიტრი უზნაძე სულ სხვაგვარად იქცევა. ვფიქრობთ, ეს შემთხვევითი არ იყო და, ჩვენი აზრით, ორი გარემოებით აიხსნებოდა. დავინყოთ იმით, რომ იმ პერიოდში ეს საკითხი ამ კუთხით ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ არ იყო სათანადოდ შესწავლილი და მეორეც ერთი, საქმე ის გახლავთ, რომ ინფორმაცია ფარსმან II-ის და მისი მემკვიდრეების საგარეო პოლიტიკაზე წყაროებში შემონახული არაა. ამიტომ დიმიტრი უზნაძის მკაცრად განსჯა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია.

ფაქტობრივად, მარკუს ავრელიუსის (161-180) ზეობის ხანით სრულდება რომის იმპერიის ერთი საინტერესო მონაკვეთი. „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობა [96-180].

იმპერატორ მარკუს ავრელიუსისადმი დიმიტრი უზნაძის დადებითი დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და ვფიქრობთ, სავსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების მკაცრ მოთხოვნებს და ევროპული,

პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ისტორიოგრაფიის ექოდ გაისმა.

ანტონინუს პიუსის გარდაცვალების შემდეგ რომის იმპერატორის ტახტი დაიკავა მარკუს ავრელიუსმა (161-180), თუმცა თარიღი აქ მითითებული არაა. სკოლის სახელმძღვანელოში ამის გაკეთება სასურველი იქნებოდა, როდესაც საქმე ეხება ისეთ დიდ მოღვაწეს, როგორიც ბრძანდებოდა მარკუს ავრელიუსი. ამის გაკეთება, ჩვენი აზრით, აუცილებელი იყო.

აი, რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში: „მის (ე.ი. ანტონინუს პიუსის – მ.კ.) შემდეგ მისმა სიძემ და ნაშვილებმა ფილოსოფოსმა მარკუს ავრელიუსმა მიიღო, რომელიც თავის ფილოსოფიურ ნაწერებში სტოიციზმის გავლენას აღიარებდა. მას ორი მთავარი დევიზი ჰქონდა. ერთი იყო უარყოფა ყოველგვარი სიამოვნებისა, გარდა იმისა, რომელსაც ადამიანს მოვალეობის სინდისიერი შესრულება ანიჭებს, ხოლო მეორე, სრული მშვიდობის დაცვა, მაგრამ მარკუს ავრელიუსის ცხოვრება ისე მოეწყო, რომ მან ამ დევიზის სანაწინააღმდეგო მიმართულება მიიღო. მარკუს ავრელიუსს თანამართველად ლუციუს ვერონი ჰყავდა აყვანილი, რომელიც უსაზღვრო სიამოვნებას ეძლეოდა, მართავდა დიდ ქეიფებს და დიდ ფულს ხარჯავდა. მეორე მხრივ, მიუხედავად იმპერატორის მშვიდობიანობის სურვილისა, სწორედ მისი იმპერატორობის დროს რომს მრავალი ომის წარმოება მოუხდა. ისპანიაში, გალიასა და ბრიტანიაში აჯანყება დაიწყო. აღმოსავლეთით კი პართიის მეფე ამოძრავდა. მან დაამარცხა რომაელთა ლეგიონები და მცირე აზიას დაუწყო მუქარა. მარკუს ავრელიუსი იძულებული შეიქნა მის წინააღმდეგ ჯარები გაეგზავნა და მცირე ხნის განმავლობაში იგი სასტიკად დაამარცხა. სომხეთი ისევ რომს დაუბრუნა.

იმპერატორს უკვე მშვიდობის დამყარების იმედი გაეღვიძა, რომ უეცრად რომის საზღვრებს გერმანელი ტომები (კვა-

დები და მარკომანები) დაესხნენ თავს. იმპერატორი მათ წინა-აღმდეგ თვითონ გაემგზავრა, მაგრამ ომის დასრულებას ვერ მოესწრო, რადგან ვინდობონაში (ვენაში) ავად გახდა და გარდაიცვალა“ [10. 95].

როგორც ხედავთ, მარკუს ავრელიუსის სახელი დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში მხოლოდ დადებით კონტექსტში მოიხსენიება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ის ჩახედულებას ამჟღავნებს მარკუს ავრელიუსის საქმიანობაში. მარკუს ავრელიუსის მმართველობისადმი დადებითი დამოკიდებულება და ფაქტობრივი, ემპირიული, მასალის ცოდნა ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის დამახასიათებელ თვისებად გვევლინება.

მარკუს ავრელიუსის საშინაო პოლიტიკა შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ გაშუქებულია შედარებით უფრო სუსტად, მკრთალად.

ანტონინების დინასტიაზე საუბარი მიზანშეწონილი იქნებოდა გავასრულოთ იმპერატორ კომოდუსის (180-192) მმართველობით, რომელიც ანტონინების დინასტიის ფონზე ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენს, რომელსაც მკვეთრად გამოკვეთილი უარყოფითი კონტექსტი გააჩნია. იმპერატორ კომოდუსისადმი დიმიტრი უზნაძის უარყოფითი დამოკიდებულება არავითარ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. აი, რა წერია დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში იმპერატორ კომოდუსზე: „მარკუს ავრელიუსის შვილმა მამის სიკვდილის შემდეგ რომში კვლავ ნერონის ბატონობის დროის უსაშინლესი მდგომარეობა განაახლა. 12 წლის განმავლობაში მთელი სახელმწიფო იტანჯებოდა ამ თვითნება დესპოტის ბატონობის ქვეშ. ბოლოს, როგორც იქნა, შეთქმულების წყალობით, იგი თავიდან მოიშორეს“ [10. 95]. ეს მოკლე, ლაკონიური დახასიათება მრავლისმეტყველი და, ვფიქრობთ, მეტად გამჭვირვალეა. ამ მოსაზრებას მაშინაც ბევრი იზიარებდა და შემდგომაც [7. 101-104. 11. 174-176].

კომოდუსი ანტონინების დინასტიის, განსაკუთრებით კი „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის ფონზე, სრულიად საპირისპირო პიროვნება იყო. მისი წინამორბედებისაგან განსხვავებით, მეტად უარყოფითი აღმოჩნდა.

დასასრულ უნდა შევვხვთ ერთ აქტუალურ საკითხს, რომელსაც თავისი მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს. საქმე ეხება მარად უკვდავ თემას, გვარსახელების მართლწერას. დიმიტრი უზნაძე ამ სახელებს წერს ლათინური ტრადიციის მიხედვით – ტრაიანუსი, ჰადრიანუსი. შემდგომი პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მართლწერამ ფეხი ვერ მოიკიდა და რუსულის გავლენით დამკვიდრდა – ტრაიანე, ადრიანე. პოსტაბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს დაუბრუნდეს ძველ ტრადიციას და აღადგინოს ლათინური მართლწერა (1), თუმცა ბოლომდე თანამიმდევრობას ვერ იჩენს და ძველ ტრადიციასაც ძალაში ტოვებს [11. 9]. მხოლოდ ერთი შეკითხვა გვიჩნდება: როგორ ჯობია, ჰადრიანუსი, როგორც ამას დიმიტრი უზნაძე აკეთებს თუ ადრიანუსი? ალბათ, მაინც ეს უკანასკნელი.

დიმიტრი უზნაძეს რომ მისცემოდა საშუალება და გაეგრძელებინა მუშაობა სასკოლო სახელმძღვანელოების დახვეწაზე, სრულყოფაზე, ცხადია, ძალიან კარგი იქნებოდა და ის უეჭველად შეიტანდა მასში გარკვეულ კორექტივებს. აქ გამოთქმული მოსაზრებები შეიძლება აღვიქვათ, როგორც ჩვენი ფრთხილი ვარაუდი იმის თაობაზე, თუ რა კორექტივები შეიძლებოდა შეეტანა მას სახელმძღვანელოში, ამის გაკეთების საშუალება რომ მისცემოდა. სამწუხაროდ, პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ეს ასე არ მოხდა.

დაბოლოს უნდა შევვხვთ კიდევ ერთ საკითხს, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული ისტორიის სწავლების მეთოდოკასთან. სახელმძღვანელოს არ გააჩნია მეთოდური აპარატი. სასურველი იქნებოდა სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთს დარ-

თული ჰქონოდა შეკითხვები. ეს საშუალებას მისცემდა მასწავლებლებს გაერკვიათ, თუ როგორ დაისწავლეს მოწაფეებმა გაკვეთილი და აითვისეს ახალი მასალა, მაგრამ ამის მსგავსი არაფერი ხდება. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება და მასში, უწინარესად, საქართველოში ისტორიის სწავლების მეთოდის გარიჟრაჟზე შექმნილი ვითარების გამოძახილი უნდა დავინახოთ.

მაშ ასე, დიმიტრი უზნაძე შეიძლება მივაკუთვნოთ იმ ისტორიკოსების რიგებს, რომლებიც დადებითად ეკიდებოდნენ ანტონინუს პიუსის და მარკუს ავრელიუსის მმართველობას, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის პლუსია. თუმცა სახელმძღვანელოში ამ საკითხის გაშუქებამ მაინც დაგვიტოვა გარკვეული უკმარობის გრძნობა და შესიტყვების სურვილი გაგვიჩინა, რაც იმით გამოიხატება, რომ სახელმძღვანელოში მათზე მაინც ცოტაა ნათქვამი. სასურველი იყო უფრო მეტი ინფორმაცია. ამიტომ ამ საკითხის გაშლა, განვრცობა გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. საჭიროა მეტი კონკრეტიკა. ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა ამ მსჯელობას.

* * *

მაშ ასე. ის გარემოება, რომ ამ მონაკვეთმა მხოლოდ სასკოლო სახელმძღვანელოებში მოასწრო ასახვა, ვფიქრობთ, არანაირ ჩრდილს არ აყენებს მის მნიშვნელობას და ამ სახელმძღვანელოსადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, ჩვენი აზრით, სრულიად უადგილო იქნებოდა, მას მეცნიერული დატვირთვა გააჩნია.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობა, ვფიქრობთ, სავსებით შეესატყვისებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ისტორიული მეცნიერების საერთო დონეს და ევროპული, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ის-

ტორიოგრაფიის გამოძახილია. ის ცდილობს არ ჩამორჩეს, ფეხი აუწყოს იმ სიახლეებს და ნოვაციებს, რომელიც ხდებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ისტორიულ მეცნიერებაში. სწორედ ამ კრიტერიუმით უნდა მიუდგეთ ამ საკითხზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის მნიშვნელობას და არა დღევანდელი გადასახედიდან შევეცადოთ მისი შეფასება. ეს სწორი არ იქნება.

დიმიტრი უზნაძე საესეებით იზიარებდა ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის დადებითი შეფასების შესახებ. ემპირიული, ფაქტობრივი მასალის ცოდნა და „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობის სწორი შეფასების პერწყმის, შეხამების მცდელობა, ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ამგვარი დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და ორი გარემოებით შეიძლება ყოფილიყო განპირობებული. როგორც ჩანს, „ხუთი კარგი იმპერატორის“ მმართველობა საესეებით შესატყვისებოდა მის პოლიტიკურ იდეალს და ისტორიაში პიროვნების როლის გაცნობიერების გამოძახილია.

როგორც პირველი მცდელობა, ეს მონაკვეთი, ბუნებრივია, უნაკლო ვერ იქნებოდა. მისი შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. როგორც აღვნიშნეთ, ზოგიერთი საკითხის გაშუქებამ გარკვეული უკმარისობის გრძნობა დაგვიტოვა და შესიტყვების სურვილი გაგვიჩინა. ერთ-ერთი მათგანია თარიღების მითითებისადმი თავისებური დამოკიდებულება. ამგვარი მიდგომა საკამათოდ მიგვაჩნია. რა კრიტერიუმი განსაზღვრავს მის გადანყვეტილებას, კარგად არ ჩანს, გამჭვირვალობა აკლია. სასურველი იქნებოდა ცოტა მეტი თქმულიყო ანტონინუს პიუსის და მარკუს ავრელიუსის მმართველობაზე.

ლიტერატურა – REFERENCES

1. თვალთშეპყრობი ქ., ჩიკვაძე ც., ძველი მსოფლიო ისტორია. მეექვსე კლასის სახელმძღვანელო, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2005.
2. ინაძე მ., იბერიის და რომის ურთიერთობა II საუკუნის პირველ ხანებში, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. 1. თბილისი, 1955.
3. კალანდაძე მ., ყველა სიკეთე საბჭოთა რეალობასთან როდი ასოცირდება, თბილისი, 2021.
4. კალანდაძე მ., საქართველოში ძველი მსოფლიო ისტორიის შესწავლის ძირითადი ეტაპები, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 19, თბილისი, 2021.
5. კილურაძე გ., ახალი ისტორია, ნაწილი პირველი, თბილისი, 1970.
6. ლომოური ნ., იბერია და კოლხეთი, ახ. წ. I-II საუკუნეების საერთაშორისო ურთიერთობები, ქართული დიპლომატია, ნაწილი პირველი, თბილისი, 1998.
7. სანიკიძე ლ., რომის იმპერია, თბილისი, 1984.
8. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 1, თბილისი, 1970.
9. ტაბალუა ი., ჩოჩია ვ., მსოფლიო ისტორიის შესწავლა და კვლევა საქართველოში, ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, ნაწილი მესამე, თბილისი, 1983.
10. უზნაძე დ., მსოფლიო ისტორია, ნაწილი მესამე, რომი-ქუთაისი, 1919.
11. ქავთარია გ., რომის ისტორია, ნაწილი მეორე, თბილისი, 2021.
12. წერეთელი ქ., სასკოლო ისტორიული განათლება საქართველოში 1804-1917 წლებში, თბილისი, 1978.
13. Ломоури Н., Иберия и Рим. Вопросы истории, №1. 1973.

14. Ломоури Н., Грузино-римские взаимоотношения, т. 1. Политический взаимоотношения, Тбилиси, 1981.
15. Момзен Т., История Рима, Т. 5. Москва, 1949.

MERAB KALANDADZE

DIMITRI UZNADZE ON "FIVE GOOD EMPERORS"

Summary

We have been studying Dimitri Uznadze's contribution to historical science for a long time. This topic has not been covered in Georgian academic literature. Therefore, we considered it beneficial to fill this gap and study the contribution of Dimitri Uznadze to historical science. Dimitri Uznadze's research in this field is relatively little known to the general public. Obviously, such an indifferent attitude towards this topic was not accidental. It clearly goes beyond purely academic frameworks and is based on a clearly defined political agenda. We think that it is clearly an echo of the negative attitude towards the successes of the sovereign republic of Georgia in 1918-1921. The most fruitful period of Dimitri Uznadze's career as a historian coincides with these years. He was trained as historian. In 1910-1913, he passed the exams at the Faculty of History and Philology of Kharkiv University as an external student. Before the Soviet occupation of Georgia, he taught history at school. His was actively involved in the process of creating the first national school textbooks of world history.

The present paper represents another step forward in understanding Dimitri Uznadze's contribution to Georgian historiography. Our aim is to find out Dimitri Uznadze's attitude towards the „five good

emperors“, namely: Nerva (96-98), Trajan (98-117), Hadrian (117-138), Antoninus Pius (138-161) and Marcus Aurelius (161-180).

We have positive evaluation of Dimitri Uznadze's approach towards the rule of the „Five Good Emperors“. This, of course, was not accidental and, mainly, it could be due to two circumstances. It seems that the rule of the „five good emperors“ was very close to their political ideal, and Dimitri Uznadze must have well understood the role of a person in history.

It seems that Dimitri Uznadze gained considerable insight into the governance of the „Five Good Emperors“. This, of course, is very good and is a logical consequence of his empirical, factual, material knowledge.

Dimitri Uznadze was trying to help students to form correct and general understanding of the rule of the „five good emperors“. At that time, this was undoubtedly a step forward; in fact, it was the first, if not one of the first, attempts to cover the rule of the „five good emperors“ in Georgia.

In our opinion, further perfection and refinement of the coverage of some issues should not be excluded, for example: Hadrian's foreign policy. If the coverage of Trajan's and Hadrian's rule more attention had been given, but same time we have minimal information about rule of next emperors, Antoninus Pius and Marcus Aurelius.

Also, it would be desirable to include the Georgian context - Eastern policy of the Roman emperors towards Georgia. It would be interesting for students and would awaken their interest in history.